

ВІДГУК

**офіційного опонента Беха Івана Дмитровича на дисертацію
Кіраль Агнети Йосипівни “Формування здатності до протистояння
криміналізації особистості підлітка”, подану на здобуття наукового
ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 –
педагогіка та вікова психологія**

Підлітковий вік, незважаючи на тривалі й багатогранні дослідження, залишається у полі зору вчених різних за своїми інтересами. Останні є як чисто академічними, так і практико-прикладними. Якраз у цьому віці молодь інтенсивно включається у різноманітні соціальні відносини, зазнаючи їх впливів, які не завжди суспільно важливі.

Дослідження свідчать, що підлітку досить важко зайняти конструктивну позицію особливо у міжособистісних взаєминах, які вимагають конкретних дій. Тож їхня суб'єктивність представляє своєрідне поєднання як впливу соціальних чинників, так і особливостей внутрішніх установок. Останні не визначаються стабільністю як у позитивному, так і негативному планах. Якраз ця тенденція зафіксувалася вченими у двох соціально-поведінкових конструктах “девіантність” та “деліквентність”. Цей науковий факт й задав лейтлінію багаточисельних досліджень.

Означені конструкти, які констатують відхилення від норми, виявилися не досить науково точними, оскільки сфера поведінки надзвичайно особистісно чутлива, де досить важко провести водорозділ між цими поведінковими стратегіями. На це, на нашу думку, ніхто не звернув належної уваги, а отже дослідження йдуть, так би мовити, по накатаній колії.

Слід віддати належне дисертантці, що вона, по-перше, якщо не глибоко свідомо, то інтуїтивно вхопила цей чутливий момент і певною

мірою відбила у формувальній частині дослідження, а це вже крок інноваційний, який дав певний приріст наукового знання.

По-друге, внутрішніми детермінантами, якими оперує дисертантка, правильно вважаються емоціо-динамічні характеристики підлітка. Та чи не вперше, я як опонент роблю висновок, що у якості опосередкованого смислу рецензованої роботи ці характеристики мають право на реальний прояв, коли вони репрезентують загальну вікову кризу підліткового віку, яка може бути досить тривалою й надзвичайно сильно активізувати особистісно негативні утворення.

Тоді й пропоновані корекційні програми мають зважати на цей факт, не перебільшуючи деструктивної, обтяжливості підлітка в умовах криміналізації. Таким чином, деліквентність як форма поведінки стала прямим предметом аналізу у контексті криміногенних спокус. Це ж не що інше, як подразники більшої чи меншої міри витонченості, де підліток може втратити свою особистість і діяти реактивно.

Дослідження побудовано за стандартною схемою і свідчить про достатню обізнаність дисертантки з цією науково-пошуковою сферою. Центром дослідницьких зусиль виступила категорія “протистояння криміналізації особистості підлітка”.

Як позитивний момент відзначаємо, що житейське значення “протистояння” дисертантка підносить до рангу наукового поняття, насичуючи його істотними властивостями-способами, що дозволило процес формування представити у вимогах тренінгу.

Цей безпосередній зв'язок властивостей і відповідних способів дій, тобто поведінки, досить впевнено представлений у даній роботі – це її наукова значущість. Тож цілком закономірними видаються типи здатності

підлітків протистояти криміналізації – емоційно-інтуїтивний, комунікативний, розсудливий, оптимістичний та виконавчий.

У цьому зв'язку відмітимо таку дослідницьку деталь. У теоретичному огляді дисертантка наводить різні аспекти, які були предметом історичних досліджень із заявленої проблеми. Однак переважно вони фіксували зовнішню (поведінкову) сторону ситуації, у якій мав діяти підліток. Тож дисертантці довелося майже по крупинках синтезувати його внутрішні детермінанти, щоб, власне, психологічно представити такі колізії. Це й втілювалося як у вербальну характеристику здатності підлітка до протистояння, так і в його змістові особливості, де простежується динаміка від психологічно простого, до більш змістовно-ускладненого способу поведінки.

Відмітимо, що змодельовані ситуації-спокуси, які дозволяли вивчити здатність підлітків протистояти криміналізації, відтворюють картину їхньої психосоціальної незрілості. Тут має місце як суб'єктивний індивідуальний план, так і план груповий, коли підліток через відсутність особистісної рефлексії не в змозі прийняти оптимальне поведінкове рішення. Досліджуючи представлені ситуації за критерієм “суб'єкт-група”, дисертантка надає перевагу психологічним характеристикам особистості підлітків (вони використані як “актуальні здібності” у термінах Н.Пезешкіана). Це дозволило доволі коректно представити співвідношення показників: 1) закономірностей поведінки досліджуваних (чотири підгрупи), 2) способів реагування на конфлікти і 3) походження способів реагування на конфлікти.

Проведений аналіз вичлених співвідношень корелював з вищеназваними типами особливостей підлітків. На нашу думку, розкрита типологія підлітків істотно доповнює сучасні уявлення про психологію підлітка в нових соціальних умовах, дозволяє вичленити стабільне й

змінне у його соціальній поведінці. Цим самим створене надійне діагностичне підґрунтя для науково доцільного формування особистості підлітка у процесуальному вимірі. Це вже педагогічний план, який набуває високої продуктивності завдяки опори на психологічну характеристику і динаміку як орієнтовну основу дії педагога-вихователя.

Програма психологічного тренінгу як спосіб формування була комплексною, що відображає всю складність цього підліткового феномену. Тут доцільно виділити вольову, власне, особистісну (ціннісну), комунікативну складові та часову характеристику життєдіяльності підлітків. Прикметно, що системотвірною виступили особистісні властивості досліджуваних: від них залежала загальна ефективність тренінгової програми, що стабілізувала індивідуальну ціннісно-поведінкову стійкість підлітків. Інноваційним пріоритетом тренінгу виявилось звернення підлітка до власного образу Я, до особистісної рефлексії, що забезпечувало формування генералізованого вміння особистісного саморозвитку, його індивідуальної траєкторії.

Результати реалізації запропонованого дисертанткою психологічного тренінгу дозволяють констатувати її виховну ефективність стосовно підвищення здатності підлітків протистояти проявам криміналізації у сучасному соціумі.

Є всі підстави стверджувати, що наукова новизна і теоретична значущість дослідження ґрунтовно експериментально підтвержені, а практичний аспект продуктивний для використання. Це дозволяє оцінити рецензоване дослідження як самостійне і завершене в окреслених межах.

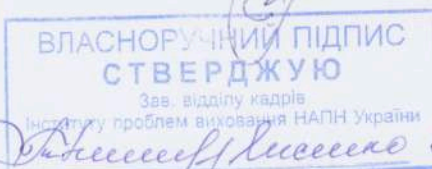
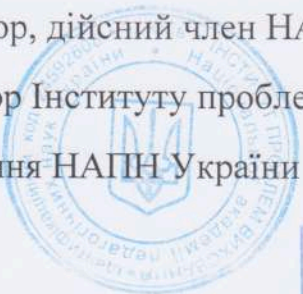
Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, слід вказати й на ряд зауважень:

1. Потребує більшої глибини описова презентація отриманих результатів за моделями наслідування “Я (мати)”, “Я (батько)”, “Ти”, “Пра-Ми” та способами реагування підлітків на конфліктні ситуації у сфери “Тіло”, “Діяльність”, “Контакти”, дотримуючись термінів Н.Пезешкіана.
2. Вважаємо продуктивною ідею залучення батьків до формування здатності підлітків протистояти криміналізації. Водночас у програмі психотренінгу для цієї цільової групи доцільно було б розширити змістовий блок з урахуванням диференційованого підходу до батьків, підлітки яких мали приводи до правоохоронних органів і тих, які не мали.
3. Детермінанти деліквентної поведінки досліджуваних у різноманітних їх виявах, що стосуються конфліктних ситуацій, подано більш структуровано й цілісно, на відміну від детермінант правомірної поведінки підлітків.
4. Потребує системного викладу опис вікових особливостей підлітків, що зумовлюють ризик їх криміналізації, та опис внутрішніх чинників правомірної поведінки.
5. До визначених здобувачем теоретико-методологічних підходів – особистісно зорієнтованого та суб’єктно-вчинкового доцільно було додати діяльнісний, який об’єднує зовнішнє й внутрішнє в структурі особистості підлітків й забезпечує активну взаємодію в соціумі.
6. На сторінці дисертації (розділ другий «Емпіричне дослідження здатності особистості підлітків протистояти криміналізації», п. 2.2.3. Закономірності поведінки підлітків з різними рівнями здатності протистояти криміналізації) здобувач говорить про рівні здатності підлітків до протистояння криміналізації, натомість самого опису їх бракує.

Зазначені зауваження не ставлять під сумнів актуальність та значущість рецензованої роботи. Аналіз тексту дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави зробити загальний висновок про те, що дисертаційна робота Кіраль Агнети Йосипівни “Формування здатності до протистояння криміналізації особистості підлітка” виконана на достатньому науковому рівні, за своїм змістом, достовірністю проведених досліджень, науково-практичною цінністю отриманих результатів повністю відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує присудження ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
професор, дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем
виховання НАПН України



І. Д. Бех

І.Д. Бех

Бех І.Д.